

СТАНОВИЩЕ

за

хабилитационния труд на гл.ас. д-р Стефка Венкова на тема:

Апостол Николаев-Струмски (1886 – 1971)
в контекста на българската музика през XX век
за заемане на академичната длъжност „доцент”

от

проф. д-р Румяна Каракостова

Представеният хабилитационен труд на тема: „**Апостол Николаев-Струмски (1886 – 1971) в контекста на българската музика през XX век**” от гл.ас. д-р Стефка Венкова, е първо самостоятелно монографично изследване, посветено на живота и творчеството на този български музикален деец – *просветител и общественик, пианист и хоров диригент, композитор на църковна и светска музика* от първата половина на XX век. Осветявайки разностранната музикална и обществена дейност на един от първостроителите на модерна България и на столичния културен живот, разработката очертава и ползотворни перспективи за следващи проучвания на все още незапълнени „бели полета” от историческото ни музикознание. Допълнителен аргумент за *актуалността на темата*, е и приведеният от авторката факт, че днес църковната музика на Николаев-Струмски „е сред най-изпълнявания и записван репертоар”. Нещо повече – тя е част от църковната богослужбена практика, звучи и „на концертния подиум, от радиото и телевизията, в интернет, запечатва се в многото аудио и видео записи” (с. 6 – 7).

Трудът в общ обем 249 стр., включва: *Предговор, Уводни думи, Шест глави, Заключение, Пет приложения и Библиография* (от 118 заглавия на кирилица, 3 на латиница, в т.ч. Нотни сборници, и 1 интернет-източник). Водено от биографичния метод, съдържанието на изследването е структурирано в два условно обособени раздела: I. *Жизнен път и музикално-изпълнителска дейност* (от *Увода до Четвърта глава*) и II. *Композиционно творчество* на Апостол Николаев-Струмски (от *Четвърта глава до Приложенията*).

Уводните думи представят ясно и лаконично обекта на изследване и неговите основни цели, а именно: „реконструиране на жизнения и творчески път на Николаев-Струмски; събиране, описание и извеждане на основни стилови особености на неговото

композиционно творчество; очертаване на неговото място и приноси в българската музикална култура” (с. 8). Паралелно с това са набелязани конкретните изследователски задачи и комплексните методи за тяхното осъществяване – фокусирани върху резултатите от издирваческата работа и систематизацията на различен вид документи за живота и творчеството на Апостол Николаев-Струмски, и най-вече върху идентификацията, датировката и класификацията на издирените от авторката нотни ръкописи. Направен е и обстоен преглед на внимателно проучената литература, свързана както с личността на музиканта, така и с научната проблематика на църковната музика и на българската музикална култура от първата половина на XX век.

Глава I. *Апостол Николаев-Струмски (1886 – 1971): Биографични данни*, проследява хронологично (по периоди) жизнения път и ранното му музикантско формиране, неговите последвали специализации в Русия и Швейцария, както и развитието на музикантската и юридическата му кариера – според надлежните потребности на столичния културен живот от 20-те до средата на 60-те години на XX век. Но веднага трябва да отбележа, че реконструирането на личностната биография в контекста на социалната поръчка на времето, което е и *основна цел* на настоящето изследване, обективно е затруднено от липсата на личен архив на Николаев-Струмски и последвалата необходимост от издирване, идентифициране и хронологично свързване на отделните биографични факти по косвен път – чрез щателно проучване на държавните архиви и библиотечни фондове, на архивите на институциите в които той е работил, както и чрез проведени от авторката разговори с неговите днешни наследници, с диригенти, хористи и изследователи, които лично са го познавали. Оповестяването (в т.ч. на *Родословното дърво* на музикантската фамилия Николаеви и непубликувани снимки от семейния архив) и научното систематизиране на издирените от Стефка Венкова документи и биографични свидетелства, е *основополагащият принос*, на който стъпват и по-задълбочените аналитични интерпретации в следващите глави на разглеждания труд. От изследователските обобщения в първа глава, специално внимание заслужават: 1) изтъкването на силната връзка на Николаев-Струмски с руската култура и традиции; 2) изборът му за първи диригент на хора при храм-паметник „Александър Невски”, както и значимостта на диригентската и педагогическата му дейност в периода от 20-те до 40-те години на XX век; 3) написването на авторска многогласна Литургия, която е и най-същественият му творчески принос в българската църковна музика.

Изследователските разсъждения в Глава II. *Влияния във формирането на творческия стил на Апостол-Николаев-Струмски*, са съсредоточени главно върху ролята на семейната среда. И преди на *бащата* – авторитетния музикант и педагог Николай Николаев, както и на неговите най-близки съратници от Музикалното училище, проф. Димитър Попиванов и Хенрих Визнер, а в последствие и на руския изследовател на „Болгарский распев”, проф. Степан Смоленски – за музикално творческата ориентация на Апостол Николаев-Струмски. Тезата, която изследователката аргументирано защитава, е че за нея от решаващо значение се оказва непоколебимо отстояваната от Николай Николаев лична позиция към полемичния проблем на времето: „кое е истинското църковно пеене?” и енергичните му усилия за издирването на ръкописи и замяната на *източното* със *старобългарското църковно пеене*. И логичният изследователски извод е, че именно „на тази база се поставят и търсенията на Николаев-Струмски в областта на църковната музика. Той става част от създаването на новата многогласна българска църковна музика.” (с. 62).

В Глава III. *Музикалната дейност на Апостол Николаев-Струмски: Влияния върху композиционното му творчество*, нововъведените биографични данни и детайлната им разработка логично извеждат другата опорна теза: за появата на жанрово разнообразните авторски композиции на Апостол Николаев-Струмски като пряк резултат от съчетаването на изключително интензивната му *хорово диригентска, педагогическа и концертно изпълнителска* дейност. А проследените отзиви и критични материали в столичния печат, особено за концертните изяви на ръководените от Николаев-Струмски *Семинаристски хор* и *Софийски катедрален хор* при храм-паметника „Св. Александър Невски”, са ценно свидетелство за неговите диригентски качества и значими композиторски успехи, особено в областта на църковната музика. Съществен е приносът му и като първи хормайстор и артистичен секретар на столичната Оперна дружба (по-късно Народна опера), а в последствие и като диригент на различни светски хорове. В тази връзка е изтъкната и заслугата му „за формирането и изграждането на голям брой музиканти – певци и диригенти в различни области на музикалния живот както у нас, така и в чужбина” (с. 93). И не на последно място – отделено е подобаващо внимание и на неговата дългогодишна музикално-обществена дейност. Всичко това дава основание на изследователката да обобщи: „Музикалната дейност на Николаев-Струмски определя мястото му на водеща фигура в музикалния живот на столицата през 20-те и 30-те години на ХХ век”. Но паралелно с музикалната, Стефка Венкова не пропуска да се спре и на юридическата (и кратката дипломатическа)

кариера на Апостол Николаев-Струмски след 1933 година, плод на която е и публикувания му труд по *държавно административно право* „Юридическата конструкция на държавата“, който и до днес се цитира.

Глава IV. *Опис на композиционното творчество на Апостол Николаев-Струмски*, която по същество е център на настоящето изследване, ще открие като *изцяло приносна*. За първи път е съставен цялостен опис на композиционното творчество на Николаев-Струмски (87 авторски композиции в различни жанрове), въз основа на щателно проучване в държавни фондове, библиотечни и частни архиви, както и в храмовете, в които той е дирижирал. Описът, по думите на изследователката „предлага възможност за наблюдения и обобщения в няколко насоки. На първо място, относно хронологията, продължителността и активността на неговата композиторска дейност. На второ място, по отношение на очертаването на основните жанрови предпочитания на автора. На трето място, съществуващите варианти на някои от неговите композиции, намиращи се в различни архивни сбирки и правени в различни години, дават основа за изследване на неговото творческото развитие. И не на последно по значение място, описът позволява да се обхванат стиловите специфики на неговия композиторски стил.” (с. 129).

Но не по-маловажно е да се подчертае, че извън систематизирането на публикуваните творби от различни сборници и старопечатни издания, в опис са оповестени и множество неизвестни до момента ръкописи (включително и на творби по собствени поетични текстове), които авторката е идентифицирала, аотирала и систематизирала в два основни раздела: *Църковни* и *Светски композиции*. Най-голям е броят на новооткритите църковни ръкописи в нотни сборници (т. нар. *Черен диригентски сборник*, *Малък сборник* и *Червен сборник*), принадлежащи на „музикалния архив на Католическата апостолическа екзархия в София – в тези на катедралния храм „Успение Богородично“ и на сестрите Евхаристинки” (с. 100). В коментара на отделните преписи (на руски и български многогласни песнопения), преработки и различни варианти на композиции от Николаев-Струмски, специално внимание е отделено на най-значимата му църковна творба, „Литургия за смесен хор”. Заслугата на Стефка Венкова в случая, е внимателното ѝ проучване и коректно датиране, свързано с годината на издаването ѝ (1934), а не с приетата досега 1926 г. Всичко това подкрепя и основната изследователската теза, че значителното количество хорови композиции на Николаев-Струмски пропорционално съответства на големия

хоров подем у нас през 20-те и 30-те години на XX век и на творческата мисия за създаването на *нова българска многогласна богослужебна музика*. Неслучайно авторката припомня, че това е времето, в което са създадени и най-известните многогласни български Литургични цикли на Добри Христов и Петър Динев.

Глава V. *Композиционното творчество на Николаев-Струмски: по важни композиции и стилови особености*, е продължение на изследователските наблюдения от предшестващата глава, но основно е фокусирана върху задълбочения анализ на църковното му творчество, продължило повече от 40 години (за което има и отпечатан или ръкописен нотен материал), за да изведе неговите композиционни и стилови особености. Развитието на творческите идеи на композитора и на стремежа му към *цялостност на музикалното провеждане* са проследени преди всичко в по-важните песнопения от печатната му Литургия („Милост мира”, „Тебе поем”, „Под Твою милост“), както и в запазените ръкописи на негови по-късни църковни творби, които разкриват самобитния му творчески стил. Но с най-значим изследователски принос според мен, е убедително доказаната изследователска теза за съществуването на църковни композиции от Апостол Николаев-Струмски, опиращи се на мелодичната основа на образци от „Българский распев”. И именно посочените творби го приобщават към утвърдените църковни композитори като Анастас Николов и Добри Христов, „които създават авторски многогласни произведения върху образци от това старинно пеене.” (с. 193).

Глава VI. *Църковните композиции от Апостол Николаев-Струмски в съвременността*, поставя разгледаната дотук проблематика в друга изследователска перспектива – от гледна точка на значимостта ѝ като творческо наследство със стойността на класически богослужебен репертоар, който активно се репродуцира не само от днешната литургийна и концертна практика у нас и по света, но и от съвременната медийна звукозаписна индустрия. Приведените от авторката многобройни примери на концертни изпълнения и дигитални записи впечатляват не само количествено, но и с престижното си качество. Особено на най-изпълняваното песнопение от Николаев-Струмски – „Велико славословие“, което се превръща в емблематично за ортодоксалния репертоар на българските оперни бази от световна величина (Борис Христов, Никола Гюзелев, Орлин Анастасов). И в този ред на мисли напълно споделям контра-патоса на въпроса: *Забравеният композитор – парадокс или закономерност?*, в отговора на който Стефка Венкова не само се позовава на

ключови обобщения от най-авторитетните изследвания в областта на църковната музика у нас (на Елена Тончева, Юлиан Куюмджиев, Кристина Япова), но прави и свой критично социологически коментар на причините за подобно ниглижиране и маргинализация през втората половина на отминалия XX век на църковната композиторска практика и свързаните с нея музикалогични теми и творчески личности.

Независимо от обобщенията към всяка отделна глава, *Заключението* на хабилитационния труд хронологично систематизира направените в хода на изложението и анализите най-важни изводи, свързани с живота и творчеството на една от представителните личности в областта на православната ни църковна музика и хоровото дело през XX век – дълги години незаслужено останала в забвение. Нещо повече – изследователката разглежда творческото наследство на Апостол Николаев-Струмски „в цялостния контекст на Новото време като много важна и равнопоставена на „светското“ музикалното изкуство част от културния и музикалния живот у нас със своите сериозни приноси за развитието и издигането на родното музикално изкуство.” (с. 216 – 217).

Приложенията съдържат четирите варианта на „Милост мира” – „Тебе поем” от „Литургия за смесен хор” (1934) и факсимилета на статии от стария периодичен печат, свързани с живота и дейността на Николаев-Струмски.

Въз основа на изтъкнатите високи научни приноси в представения хабилитационен труд, както и на цялостното ми впечатление от научното развитие на гл. ас. д-р Стефка Венкова, особено през последните няколко години, убедено давам своя положителен вот за заемане на академичната длъжност *доцент* по специалността *Музикознание и музикално изкуство* (църковна хорова музика), професионално направление 8.3., за нуждите на сектор „Музика” в Института за изследване на изкуствата – БАН.

Подпис:

(проф. д-р Румяна Каракостова)

София, 23 май 2014 г.